प्रथमःपाठः –सुभाषितानि

कठिन शब्दार्थाः

- पृथिव्यां – धरती पर
- पाषाणखण्डेषु – पत्थर के टुकडों में
- शौर्ये – बल में
- कर्वीत – करना चाहिए
- विस्मयो – आश्चर्य
- संग्रहेषु – एकत्र करने में
- दुर्जनः – बुरे लोग
- विज्ञाने – विशेष ज्ञान में

शब्दार्थाः

- मूढैः – मूर्खो के द्वारा
- सुभाषितम – सुन्दर वचन
- वाति – बहती है
- बहुरत्ना – अनेक रत्नों वाली
- त्यक्तलज्जः – संकोच को छोड़नेवाली
- सहासीत – साथ बैठना चाहिए
- क्षमावशीकृतिलौके –संसार में क्षमा वशीकरण हे

अभ्यासः

साहित्य

प्र–2 यथायोग्यं श्लोकांशान् मेलयत-

क	ख
धनधान्य प्रयोगेषु	विद्यायाःसंग्रहेषु च।
विस्मयो नहि कर्त्तव्यः	बहु रत्ना वसुन्धरा।
सत्येन धार्यते पृथ्वी	सत्येन तपते रविः।
सद्भि र्विवादं मैत्रीं च	नासद्भिःकिञ्चिदा चरेत्।
आहारे व्यवहारे च	त्यक्तलज्जः सुखी भवेत्।

प्र–3 एकपदेन उत्तरत-

(क) पृथिव्यां कति रत्नानि?

उत्तर–पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि।

(ख) मूढैःकुत्र रत्नसंज्ञा विधीयते?

PUNA

उत्तर–मूढैःपाषाणखण्डेषु रत्नसंज्ञा विधीयते।

(ग) पृथिवी केन धार्यते?

उत्तर–पृथिवी सत्येन धार्यते।

(घ) कैःसङ्गितं कुर्वीत?

उत्तर–सद्भिःसङ्गितं कुर्वीत।

(ङ) लोके वशीकृतिः का?

उत्तर–लोकेवशीकृतिःक्षमा।

प्र–4 रेखाङ्गित पदानि अधिकृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत-

(क) सत्येन वाति वायुः।
उत्तर– केन वाति वायु:?
(ख) सद्भिः एव सहासीत।
उत्तर– काभि: एव सहासीत?
(ग) वसुन्धरा बहुरत्ना भवति।
उत्तर– का बहुरत्ना भवति?
(घ) विद्यायाः संग्रहेषु त्यक्त लज्जःसुखी भवेत्।
उत्तर– कस्या: संग्रहेषु त्यक्तलज्जः सुखी भवेत्?
(ङ) सद्भिः मैत्रीं कुर्वीत।
उत्तर– काभिः मैत्रीं कुर्वीत?

प्र–5 प्रश्नानामुत्तराणि लिखत-

(क) कुत्रःविस्मयःन कर्त्तव्यः?
उत्तर– बहुरत्ना वसुन्धरा इति विस्मय: न कर्त्तव्य:।
(ख) पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि कानि?
उत्तर– पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि जलमन्नं सुभाषित म्सन्ति।
(ग) त्यक्तलज्जः कुत्र सुखी भवेत्?
उत्तर– त्यक्तलज्ज: आहारे व्यवहारे च सुखी भवेत्।

व्याकरण

प–6 मञ्जूषात:पदानि चित्वा लिङ्गानुसारं लिखत-

रत्नानि	वसुन्धरा	सत्येन	सुखी	अन्नम्	वह्निः	रविः	पृथ्वी	सङ्गतिम्

PUNA

पुँल्लिङ्गम्	स्त्रीलिङ्गम्	नपुंसकलिङ्गम्
सत्येन	वसुन्धरा	रत्नानि
रवि	पृथ्वी	सुखी
अन्नम्	वह्निः	सङ्गतिम्

प्र–7 अधोलिखित पदेषु धातवः के सन्ति?

पदम्	**धातुः**
कर्त्तव्यः	कृ
पश्य	दृश्
भवेत्	भू
स्थितः	स्थ

PUNA

द्वितीयः पाठः -दुर्बुद्धिः विनश्यति

कठिन शब्दार्थाः

- सरः - तालाब
- धीवराः - मछुआरे
- कूर्मः - कछुआ
- मारयिष्यामः - मारेंगे
- पक्षबलेन - पंखो के बल से
- अपायः - हानि
- भस्म - राख

शब्दार्थाः

- ह्रदम - तालाब को
- अवलोक्य - देखकर
- उड्डीयते - उड़ रहा है
- दुर्बुद्धिः - दुष्ट बुद्धि वाला
- हितकामानाम- कल्याण की इच्छा
- लम्बमानम - लटकते हुए
- नीयमानम - ले जाते हुए

अभ्यासः

साहित्य

प्र-2एकपदेनउत्तरत-

(क) कूर्मस्य किं नाम आसीत्?

उत्तर- कूर्मस्य कम्बुग्रीवः नाम आसीत्

(ख) सरस्तीरे के आगच्छन्?

उत्तर- सरस्तीरे धीवराः आगच्छन्।

(ग) कूर्मःकेन मार्गेण अन्यत्र गन्तुम् इच्छति?

उत्तर- कूर्मःआकाश मार्गेण अन्यत्र गन्तुम् इच्छति।

(घ) लम्बमानं कूर्मं दृष्ट्वा के अधावन्?

उत्तर- लम्बमानं कूर्मं दृष्ट्वा गोपालकाः अधावन्।

प्र-3 अधोलिखित वाक्यानि कःकं प्रति कथयति इति लिखत-

PUNA

		क: कथयति	कं प्रति कथयति
यथा	प्रात: यद्उचितंतत्कर्त्तव्यम्।	हंसौ	कूर्मंप्रति
(क)	अहं भवद्भ्यां सहआकाशमार्गेण गन्तुम् इच्छामि।	कूर्म:	हंसौप्रति
(ख)	अत्र क: उपाय:?	हंसौ	कूर्मम् प्रति
(ग)	अहम् उत्तरं न दास्यामि।	कूर्म:	हंसौप्रति
(घ)	यूयं भस्म खादत।	कूर्म:	गोपालाकान् प्रति

व्याकरण

प–4 मञ्जूषात:क्रियापदं चित्वा वाक्यानि पूरयत-

अभिनन्दति भक्षयिष्यामः इच्छामि वदिष्यामि उड्डीयते प्रतिवसित स्म

(क) हंसाभ्यां सह कूर्मोऽपि **उड्डीयते।**
(ख) अहं किञ्चिद पिन **वदिष्यामि।**
(ग) यःहितकामानां सुहृदां वाक्यंन **अभिनन्दति।**
(घ) एकःकूर्मःअपि तत्रैव **प्रतिवसित** स्म।
(ङ) अहम् आकाशमार्गेण अन्यत्र गन्तुम् **इच्छामि।**
(च) वयं गृहं नीत्वा कूर्मं **भक्षयिष्यामः**।

प्र–5 -पूर्ण वाक्येन उत्तरत-

(क) कच्छपःकुत्र गन्तुम् इच्छति?
उत्तर– कच्छप: हंसाभ्यां सह आकाशमार्गेण अन्यत्र स्थाने गन्तुम् इच्छति।
(ख) कच्छपःकम् उपायं वदति?
उत्तर– कच्छप: उपायं वदति "युवांकाष्ठदण्डम् एकं चञ्चवा धारयतम्। अहं काष्ठदण्डमध्ये अवलंम्ब्य युवयोः पक्षबलेन सुखेन गमिष्यामि।"
(ग) लम्बमानं कूर्मं दृष्ट्वा गोपालकाः किम् अवदन्?
उत्तर– लम्बमानं कूर्मं दृष्ट्वा गोपालका: अवदन् "हंहो! महदाश्चर्यम्। हंसाभ्यां सह कूर्मोऽपि उड्डीयते।
(घ) कूर्मःमित्रयोःवचनं विस्मृत्य किम् अवदत्?
उत्तर– कूर्म: मित्रयो: वचनं विस्मृत्य अवदत् "यूयं भस्म खादत"।

प्र–6- घटनाक्रमानु सारं वाक्यानि लिखत-

(ग) कूर्मःहंसौ च एकस्मिन सरसि निवसन्ति स्म।

PUNA

(घ) केचित धीवराःसरस्तीरे आगच्छन्।
(ज) 'वयंश्वःमत्स्य कूर्मादी न्मारयिष्यामः' इति धीवराःअकथयन्।
(ङ) कूर्मः अन्यत्रगन्तुम् इच्छति स्म।
(क) कूर्मःहंसयोःसहायतया आकाशमार्गेण अगच्छत्।
(च) लम्बमानं कूर्मंदृष्ट्वा पौराःअधावन्।
(ख) पौराःअकथयन्– वयं पतितं कूर्मं खादिष्यामः।
(छ). कूर्मःआकाशा त्पतितः पोरैः मारितश्च।

वांचनकार्य

प्र–7 मञ्जूषातः पदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

जलाशयम्	अचिन्तयत्	वृद्धः	दुःखिताः	कोटरे
वृक्षस्य	सर्पः	आदाय	समीपे	

एकस्य वृक्षस्य शाखासु अनेके काकाःव सन्तिस्म।तस्य वृक्षस्य **कोटरे** एकः सर्पःअपि अवसत्। काकानाम् अनुपस्थितौ **सर्पः** काकानांशि शून्खादति स्म। काकाः **दुःखिताः** आसन्।तेषु एकः **वृद्धः** काकःउपायम् **अचिन्तयत्।** वृक्षस्य **समीपे** जलाशयःआसीत्।तत्र एका राजकुमारी स्नातुं **जलाशयम्** आगच्छति स्म। शिलायांस्थितं तस्याः आभरणम् **आदाय** एकः काकःवृक्षस्य उपरि अस्थापयत्। राजसेवकाः काकम् अनुसृत्य **वृक्षस्य** समीपम्अगच्छन्।तत्र तेतं सर्पं च अमारयन्। अतःएवोक्तम्- उपायेन सर्वं सिद्ध्यति।

PUNA